

О.І. Благодарний,
кандидат економічних наук,
Інститут економіко-правових досліджень НАН України
В.В. Авдєєва,
м. Донецьк
Г.В. Скобцова,
м. Донецьк

МАЛЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО ДОНЕЦЬКОГО РЕГІОНУ: ДІЙСНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Економічні реформи, що проводяться в Україні вже більше 10 років, при своїй непослідовності й суперечливості, ініціювали умови для становлення й розвитку малого підприємництва, що виконує основні функції, властиві взагалі підприємницькій діяльності. Багаторічний досвід розвинутих країн свідчить про те, що саме мале й середнє підприємництво відіграє велику роль в економіці: його розвиток впливає на економічний ріст, на прискорення науково-технічного прогресу, на насичення ринку товарами необхідної якості, на створення нових додаткових робочих місць — тобто вирішує багато економічних, соціальних та інших проблем. В усіх економічно розвинутих країнах держава створює ефективні умови для підтримки малого підприємництва, якому властиві цивілізовані риси. Працездатне населення нашої держави все більше й більше починає займатися малим бізнесом.

Сучасний економічний розвиток України вимагає якісної зміни організаційної структури господарювання і переходу до формування нових організаційних форм підприємницької діяльності. Як показує світовий досвід, у перехідній економіці найважливіше місце займають малі підприємства, що руйнують монополізм в окремих, вузьких сегментах ринку, є економічним чинником стримування росту цін і насичення ринку товарами й послугами. Вхідження України в ринкову економіку відбувається в умовах накопичення негативних процесів в економіці, при розпаді господарських зв'язків, що підсилюється, товарно-грошовою незбалансованості. Одним з напрямків виходу країни з кризової ситуації може стати ефективна підприємницька діяльність. Необхідно створювати малі підприємства різних форм власності, що виявляються дуже спроможними та ефективними завдяки порівняно вузькій спеціалізації продукції, що випускається, і широкому колу наданих населенню та підприємствам послуг.

Підприємства малого підприємництва, будучи суб'єктами ринкової економіки, мають значні переваги: швидка адаптація до місцевих умов господарювання; велика воля дій; оперативність і гнучкий стиль прийняття й виконання рішень; порівняно незначні ви-

трати. Підприємства цього сектора економіки можуть почати діяльність, зовсім не маючи стартового капіталу, а потім часто домагаються високої оборотності накопиченого капіталу, високого рівня реалізації своєї продукції та послуг.

Маючи невеликі капіталовкладення в розрахунку на одного працівника, вони мають значні конкурентні переваги. Досконало вивчивши рівень попиту на місцевих регіональних ринках, суб'єкти малого підприємництва практично роблять продукцію на замовлення визначених споживачів.

Разом з тим підприємства малого бізнесу піддаються високого ступеня ризику, маючи хитке положення на ринку. Вони також значно залежать від підприємств-монополістів, дуже чуттєві до змін методів і умов господарювання, практично не мають можливостей залучення додаткових фінансових ресурсів. Досить проблемно вирішуються питання пов'язані з постачанням матеріалами, розміщення в приміщеннях.

Проблемі вивчення особливостей розвитку підприємств малого бізнесу, аналізу показників його діяльності приділяють велику увагу українські вчені З.С. Варналій, В.І. Кредісов, І.М. Комарницький, Л.І. Воротіна [1—4]. А також вчені донецького наукового центру В.І. Ляшенко, О.І. Карпова, Н.О. Юріна та інші [5—7].

Кожного року під впливом різних факторів зменшується кількість малих підприємств, що функціонують в області. А ще більші темпи зниження малих підприємств, що виробляють продукцію (товари чи надають послуги).

Саме проблема розвитку цих підприємницьких структур на перспективу залишається недостатньо вивченою. А тому основною метою цієї статті є спроба спрогнозувати показники розвитку підприємств малого бізнесу на найближчі 2—3 роки з урахуванням їх тенденцій розвитку за період 2000—2006 років.

Проведемо аналітичний огляд основних показників, що характеризують діяльність малого підприємництва Донецького регіону.

Підприємства малого бізнесу Донецької області

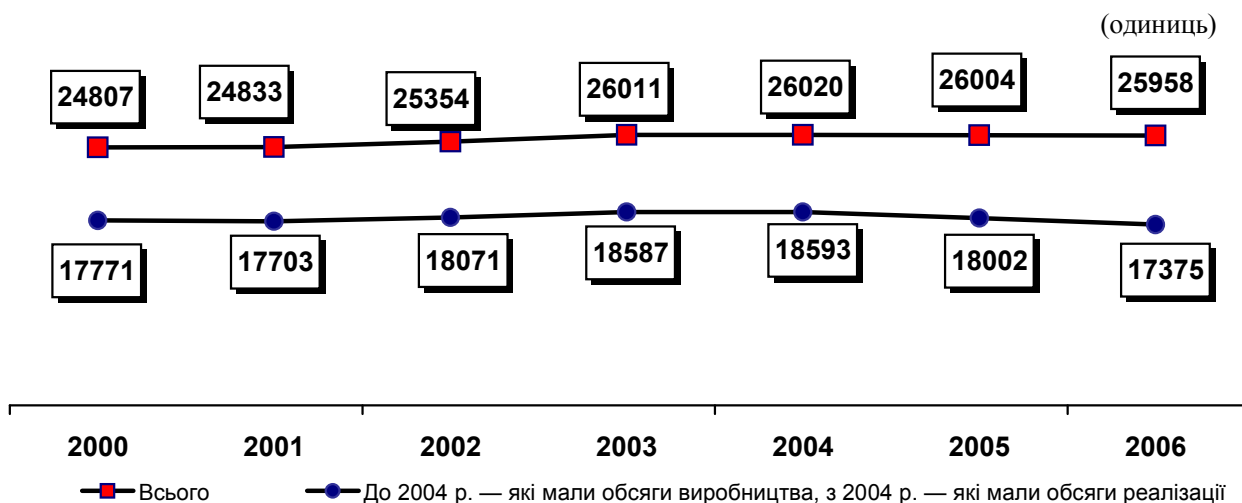

Рис. 1. Кількість малих підприємств Донецької області

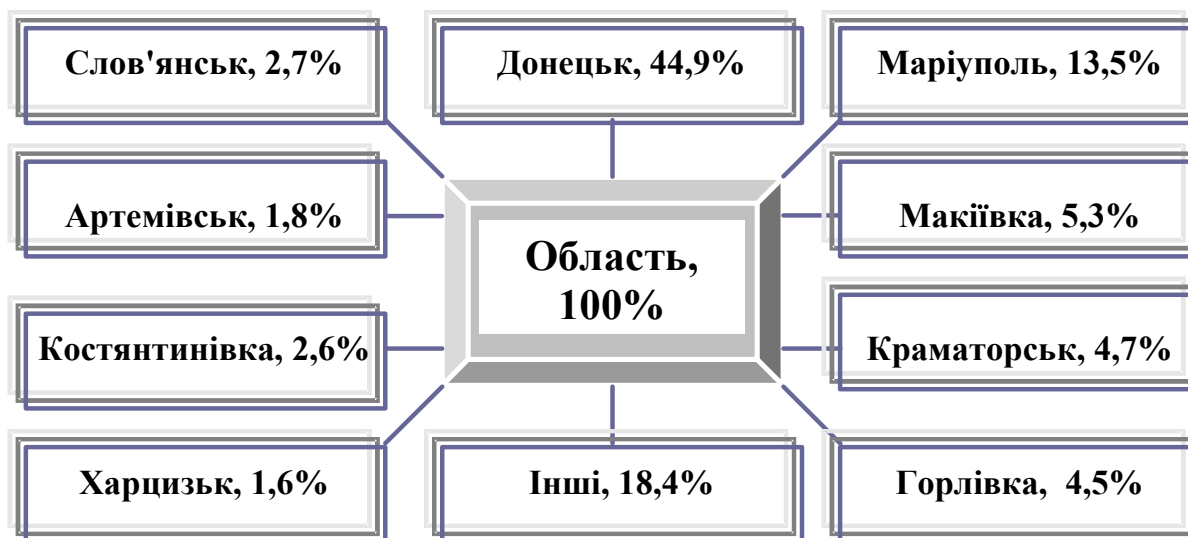

Рис. 2. Розміщення малих підприємств по регіонах області

займають провідну позицію в Україні. Майже по всіх основних показниках діяльності малого бізнесу область традиційно займає друге місце в Україні, поступаючись лише м. Києву.

Загальна кількість малих підприємств за підсумками 2006 року незначно зменшилась та склала 25958 проти 26004 у 2005 році. Це 86% загальної кількості суб'єктів господарської діяльності області (у 2005 році — 86,7%) (рис. 1).

Однак, як і раніш, не всі підприємства мали обсяги реалізації. У 2006 році кількість підприємств, які реалізовували продукцію, роботи та послуги, скоротилася з 18002 у 2005 році до 17375 в аналізованому році (на 3,5%). Як наслідок, зменшилась і питома вага працюючих підприємств у загальному числі малих

підприємств. Якщо у 2005 році вона складала 69,2%, то у 2006 році — 66,9%. Зменшення кількості малих підприємств відбулося за рахунок укрупнення стабільно працюючих, що перейшли до категорії середніх [8].

Упродовж 2000 — 2006 років кількість малих підприємств у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення зросла на 6 одиниць і склала 56, що на 10 одиниць нижче середнього показника в цілому по Україні.

У розрізі міст та районів області цей показник розподілився досить нерівномірно: так, у Донецьку він склав 116 підприємств, в Авдіївці — 91, у Костянтинівці — 79, Маріуполі — 70, тоді як в Красноармійському районі — 14, а в Дзержинську — 12 [8].

Розміщення малих підприємств по території об-

ласті має ознаки диспропорціональності: майже три чверті зосереджені в п'яти великих містах: 44,9% — у Донецьку, 13,5% — у Маріуполі, 5,3% — у Макіївці, 4,7% — у Краматорську, 4,5% — у Горлівці (рис. 2).

У структурі малого бізнесу за видами економічної діяльності, як і раніше, превалюють сфери діяльності невиробничого характеру, особливо ті, які мають відносно швидкий оборот засобів. Підприємства малого бізнесу, які займалися торгівлею та ремонтом автомобілів і побутової техніки, як і раніше, склали найбільшу частку в загальній кількості підприємств (39,2%), їх число залишилось на рівні 2005 року та склало 10183 одиниці. Кількість підприємств, які мають вид економічної діяльності «операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та послуги підприємцям», продовжує зростати. Так, в аналізованому році цим видом економічної діяльності займалося 5431 підприємство, або 20,9% (у 2005 — 5110 та 19,7% відповідно).

Структура малого бізнесу у виробничій сфері змінилася незначно: так, у промисловості діяло 12,5% загального числа малих підприємств (в 2005р. — 13,3%), у будівництві — 10,5% (у 2005 році — 9,7%), у сільському господарстві — 2,8% (у 2005 році — 3,1%) [8, с. 5].

Транспортні послуги та послуги зв'язку надавали, як і в попередньому році, 4,2% усіх суб'єктів підприємницької діяльності в малому бізнесі, комунальні та індивідуальні — 3,8% (у 2005 році — 4,2%).

У 2006 році середньорічна кількість зайнятих (включаючи штатних, позаштатних працівників та власників, засновників підприємства та членів їх сімей) працівників на малих підприємствах зменшилась на 7,7% та склала 139660 осіб. Кількість найманих (включаючи штатних та позаштатних) працівників малого бізнесу порівняно з 2005 р. зменшилась на 12054 особи і склала 137595. Це — 12,5% від загальної кількості працюючих на всіх підприємствах області та 4,9% усього населення області працездатного віку.

Зменшення показника пояснюється тим, що з метою оптимізації оподаткування працівники малих підприємств, у ряді випадків, реєструються як приватні підприємці з правом найму робочої сили.

Ще однією причиною зменшення кількості працюючих в секторі малого підприємництва стало погіршення демографічної ситуації в області. Так, за 2006 рік кількість наявного населення зменшилась на 45,7 тис. осіб, у тому числі працездатного віку на 22,6 тис. осіб.

У середньому на одному малому підприємстві, як і в попередньому році, працювало 5 осіб.

Із загальної кількості зайнятих у малому бізнесі 41,7% працювали на підприємствах м. Донецька.

Більше чверті — на малих підприємствах чотирьох великих промислових міст області: 11,1% — Маріуполя, 6,4% — Макіївки, 5,1% — Горлівки, 4,7% — Краматорська [8].

Найбільше число підприємств у цей період, як і в попередній, припадало на торгівлю. Тому і питома вага зайнятих в цій сфері від загальної кількості працюючих на малих підприємствах відповідно висока — 21,5%. Доля працівників, які займалися операціями з нерухомим майном, орендою та послугами підприємцям, продовжує зростати разом з кількістю таких підприємств. Якщо у 2001 році питома вага зайнятих цим видом економічної діяльності складала 13,6%, у 2005 — 24,2%, то в аналізованому році цей показник становив вже 26,5%.

У промисловості працювало 16% загальної кількості зайнятих в малому бізнесі, у будівництві — 12,1%, на підприємствах, що надавали комунальні та індивідуальні послуги — 6%, у транспорті та зв'язку — 5,4%, у сільському господарстві — 4,5%, у готельному та ресторанному господарстві — 4%.

В аналізованому році продовжується позитивна тенденція росту середньомісячної заробітної плати працівників малого бізнесу області, вона збільшилась порівняно з 2005 роком на 25,7% та склала 605 грн. Не дивлячись на зростання вона залишається майже у два рази нижчою, ніж у цілому по області. У цьому секторі не виключається використання «тіньових» взаємовідносин з найманими працівниками шляхом нелегального використання праці з її нелегальною оплатою через «конверти». Причиною цього є високе податкове навантаження при офіційному наймі працівника.

Як і в минулі роки, у 2006 році спостерігалась диференціація темпів росту заробітної плати за видами економічної діяльності. На 44,6% вона зросла у виробництві та розподіленні електроенергії, газу та води (633 грн), на 33,7% — у сфері комунальних та індивідуальних послуг (564 грн), на 30% — у фінансовій діяльності (655 грн). При тому на підприємствах освіти заробітна плата зросла лише на 17,5% та склала 641 грн, транспорту та зв'язку — на 21% (619 грн), добувної промисловості — на 21,6% (683 грн).

Нижча від середньої по малому бізнесу області заробітна плата була за такими видами економічної діяльності, як рибальство, рибництво — 302 грн, діяльність готелів та ресторанів — 444 грн, торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку — 512 грн, охорона здоров'я та надання соціальної допомоги — 513 грн, надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту — 564 грн, сільське господарство, мисливство та лісове господарство — 576 грн, переробна промисловість — 590 грн [8, с. 6]. Ситуація з

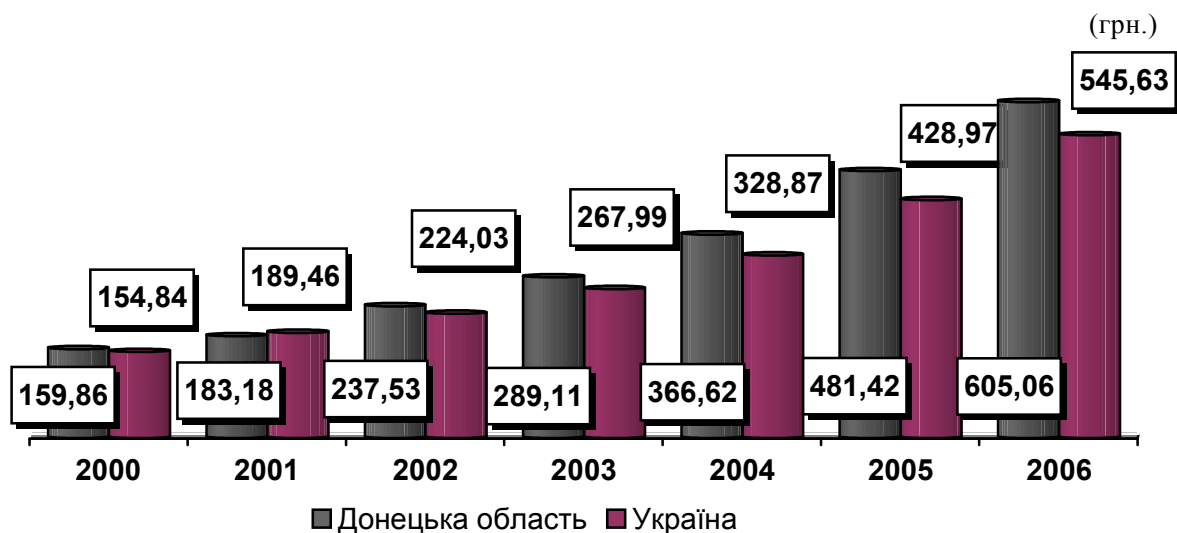

Рис. 3. Середньомісячна заробітна плата працівників малого бізнесу за 2000—2006 роки

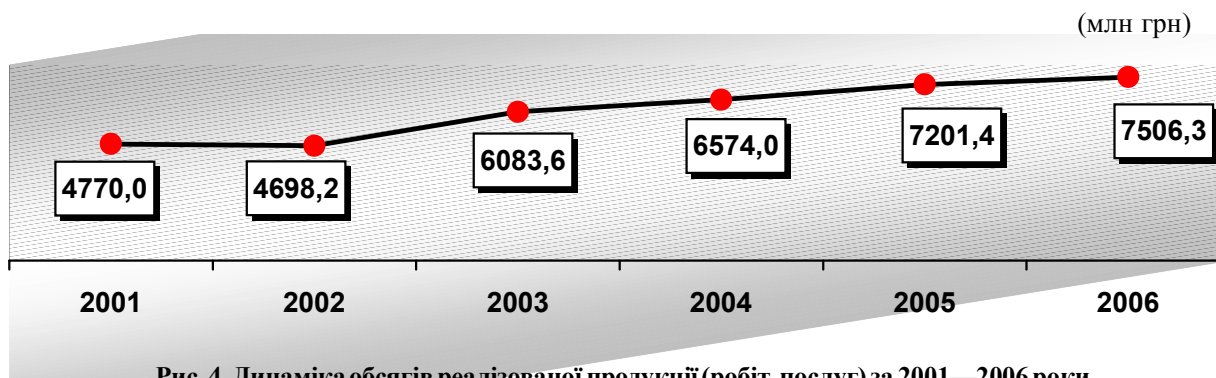

Рис. 4. Динаміка обсягів реалізованої продукції (робіт, послуг) за 2001—2006 роки

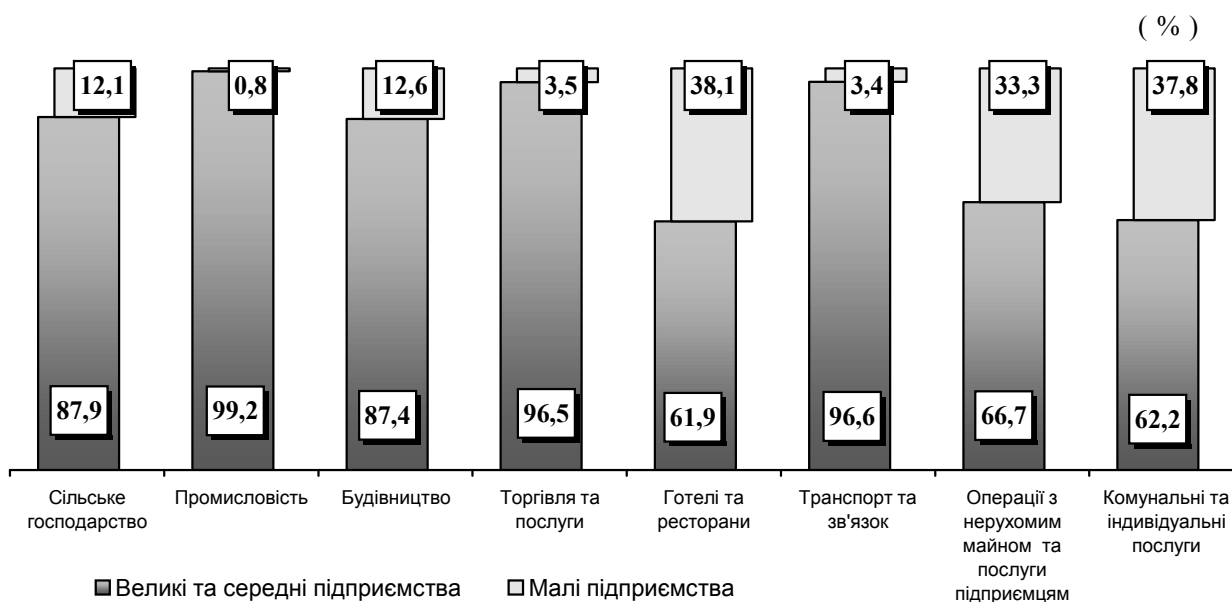

Рис. 5. Доля продукції малих підприємств у загальному обсязі реалізації області по окремих видах діяльності у 2006 році

Таблиця 1

Показники діяльності підприємств малого бізнесу області на перспективу (2007—2008 рр.)

Показник	Умовне позначення	2007	2008	2006 (для справки)
Кількість діючих підприємств	К	25872	25638	25958
Кількість підприємств, що випускали продукцію	К1	16775	15850	17375
Чисельність зайнятих на малих підприємствах	Z	119,3	95,8	137,9
Середньомісячна заробітна плата працюючих	Z1	748,5	913,8	605,06
Обсяги виробництва підприємств малого бізнесу	V	8115,7	8571,1	7506,3
Валові капітальні інвестиції	I	3022,9	4274,9	2271,2

заробітною платою в більшій кількості з цих видів діяльності визиває сумнів та недовіру.

Середньомісячна заробітна плата на малих підприємствах області залишається вищою, ніж аналогічний показник у цілому по Україні (545,63 грн). Порівняно з іншими регіонами України — це другий результат, вища заробітна плата склалася лише на малих підприємствах м. Києва (734,35 грн) (рис. 3).

Найвищий рівень заробітної плати у 2006 році склався на підприємствах міст Дебальцево — 737,84 грн, Єнакієве — 700,03 грн, Маріуполь — 681,38 грн, Сніжне — 670,28 грн, Донецьк — 644,34 грн.

Найнижча заробітна плата спостерігалась на малих підприємствах м. Димитрова — 432,17 грн, Добропільського району — 439,38 грн, Старобешівського району — 450,26 грн.

У звітному році малими підприємствами було реалізовано продукції, надано послуг або виконано робіт на суму 7506,3 млн грн, що на 304,9 млн грн (4,2%) більше, ніж у попередньому році. І хоча в останні роки спостерігається стійка тенденція зростання обсягу реалізації малих підприємств, його питома вага в загальному обсязі реалізації області склала лише 2,8%. Це викликано високою концентрацією в області великих промислових підприємств [8, с. 7] (рис. 4).

У середньому одним діючим малим підприємством за рік було реалізовано продукції, виконано робіт та надано послуг на суму 432 тис. грн, це на 32 тис. грн більше, ніж у 2005 році.

Аналізуючи структуру обсягу реалізованої продукції малих підприємств за видами економічної діяльності, слід відзначити, що найбільш вагому частину склали торгівля, послуги з ремонту — 47%, послуги підприємств, які займалися операціями з нерухо-

мим майном, орендою та послугами підприємцям — 15,1%, продукція промисловості — 12,3%, виконані роботи в будівництві — 11,9%. Але в цьому розрізі розвиток малого підприємництва не однаковий. Більше всього діяльність підприємницьких структур сконцентрована в таких сферах діяльності, як готелі та ресторани (малими підприємствами реалізовувалося 38,1% загального обсягу за цим видом економічної діяльності), надання комунальних та індивідуальних послуг (37,8%), здійснення операцій з нерухомим майном та послуг підприємцям (33,3). І це при тому, що заробітна плата по цих видах діяльності — найнижча.

По інших видах економічної діяльності в області пріоритети залишаються за великими та середніми підприємствами. Це досить наглядно відображено на рис. 5. Особливу турботу викликає діяльність промислових підприємств, так як їх частка складає лише 0,8%.

Необхідно відзначити, що більше, ніж три чверті обсягу продукції, реалізованої малими підприємствами, припадає на п'ять великих промислових міст області: 52,2% — на Донецьк, 11,4% — Маріуполь, 4,9% — Макіївку, 4,8% — Краматорськ та 3,9% — на Горлівку.

На перший погляд, усе нібито достатньо позитивно, але це не так. Проведена обробка згаданих показників з використанням методів кореляційно-регресійного аналізу показала, що ситуація не достатньо має розвиток.

Так, прогнозовані на перспективу показники, що одержані при обробці пакетом прикладних програм BP-STAT, демонструють не досить позитивні ситуації для деяких показників (табл. 1).

Розрахунки показують, що з урахуванням тенденцій розвитку підприємств цього сектору економі-

ки, показники кількості діючих підприємств, підприємств, що виробляють продукцію та чисельність зайнятих на цих підприємствах будуть зменшуватись. А це значить, що відповідно можуть зменшитись і обсяги виробництва та інші показники.

І ось саме цьому державним органам слід звернути увагу на цей неопозитивний факт у процесі розвитку однієї з ринкових структур. У державах дальнього зарубіжжя малі підприємства відіграють досить важливу роль в становленні та розвитку ринкової економіки. На державному рівні слід розробити на перспективу дійову програму підтримки розвитку малого підприємства, особливо в старопромислових регіонах.

При подальших дослідженнях у цьому напрямку слід визначити основні аспекти проблеми підтримки розвитку підприємств малого бізнесу.

Література

1. **Варналії З.С.** Основи підприємництва: Навч. посібник. — К.: Знання-Прес, 2002. — 239 с. 2. **Кредісов В. І.** Підприємництво — вирішальний фактор розвитку країн з перехідною економікою. — К.: Знання України, 2003. — 327 с. 3. **Комарницький І.М.**

Регіональна політика організаційно-економічної підтримки малих підприємств/НАН України, Інститут регіональних досліджень. — Л., 2003. — 237 с. 4. **Маллий** бізнес та підприємництво в ринкових умовах господарювання: Навч. посібник/Л.І.Воротіна, В.С. Воротін, Л.А.Мартинюк, Т.В. Черняк; За ред. проф. Л.І. Воротіної.— К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2002. — 307 с. 5. **Развитие** малого предпринимательства: отечественный и зарубежный опыт/ В.Е. Лялин, В.И. Ляшенко, К.В. Павлов, В.В. Хахулин — М.: Экономистъ, 2006. — 254 с. 6. **Карпова Е.И.** Управление развитием предприятий малого бизнеса: Дис. ... канд. экон. наук: 08.06.01. — Донецк: ДонНУ, 2003. — 215 с. 7. **Юрина Н.А.** Необходимость управления развитием предпринимательских структур в условиях трансформации экономики страны//Матеріали наук.-практ. конф. «Економіка України: стратегія, відродження і трансформаційні перетворення», Полтава, 26—27 квітня 2005 р. — Полтава: ПІБ МНТУ, 2005. — С. 7 — 10. 8. **Мале** підприємництво Донецької області у 2006 році. Економічна доповідь // Головне управління статистики у Донецькій області. — Донецьк, 2007. — 21 с.